

Зоран Вучинић,
дипломирани правник, Савезни СУП

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ АСПЕКТИ АНГАЖОВАЊА ДЕЦЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОРУЖАНИМ СУКОБИМА

Бројне међународне оружане сукобе вођене на разним просторима наше планете од завршетка другог светског рата до данас карактерисало је не само грубо кршење позитивних правила и принципа међународног хуманитарног права, пре свега правила о заштити цивилног становништва, већ и нехумане праксе укључивања деце у војне операције, односно њиховог регрутовања у оружане снаге сопствене државе (1). Таква пракса је за њих по правилу увек била погубна (2).

С обзиром на то да је ова појава добила маха тек након доношења Женевских конвенција о заштити жртава рата од 12. августа 1949, на инсистирање Међународног комитета Црвеног крста редактори Допунског протокола на ове конвенције (Протокол I) формулисали су један број правила специјалног карактера са циљем да обавезу државе чланице да у евентуалним оружаним сукобима са другим државама не прибегавају оваквој пракси.

Према тим правилима, садржаним у другом ставу члана 77. овог међународно-правног инструмента, државе у сукобу морају да предузму све могуће мере да деца, која нису навршила 15 година, не суделују директно у непријатељствима и да се уздржавају од њиховог регрутовања у своје оружане снаге. Код регрутовања оних особа које су навршиле 15 година, али нису прешле 18 година живота, стране у сукобу треба да дају предност оним које су старије (3).

Овако формулисан, став 2. је рефлексивна дубоко хуманих осећања редактора Протокола према деци и њиховог уверења да је ослањање на

(1) Ова појава је драстично наражена у вишегодишњем иранско-ирачком оружаном сукобу. На хиљаде иранске деце учествовало је у овом рату, са неповољним последицама по њих. Тим поводом, Уједињене Нације су донеле резолуцију којом су захтевале од иранске владе да прекине ову праксу, што је ова одбила, оцењујући резолуцију као непријатељски акт против Ирана.

(2) Према неким истраживањима МКЦК, већина деце која су директно или индиректно укључивана у оружане сукобе које су њихове државе водиле, мотив за своје учешће налазила је и у великој мржњи према непријатељу и жељи да се идентификује с одраслим, а да при томе није била ни свесна какав ризик на себе преузима. (Sandra Singer, *The protection of children during armed conflict situations*, International review of the Red Cross, may—june 1986, p. 125).

(3) Идентична правила садржи и Протокол II, и она третирају исто питање у упућеним оружаним сукобима

њих у борби противно кодексима морала и човечности и да стога треба спречити такве појаве.

Из садржине ових правила види се да им је циљ обезбеђивање заштите одређене деце популације (при томе се мисли на заштиту неких елементарних права, као што је право на живот и телесни интегритет) од органа власти њихове сопствене државе, за разлику од већине осталих међународних хуманитарних правила која прописују понашање супротне стране у сукобу. То практично значи да део своје младе популације, до узраста од 15 година, држава у сукобу никако не би требало да ангажује у оружаним операцијама које води.

Овако конципирана, цитирана правила представљају компромисно решење коме су приступили редактори Протокола. Они су пошли од уверења да ће се и у будућим оружаним сукобима сигурно ангажовати деца одређеног узраста и да је због тога илузорно категорички забранити такву праксу (4). Такав њихов став био је потврђен и на дипломатској конференцији на којој су усвојени допунски протоколи, када су делегације већег броја земаља истакле да не прихватају солуцију о потпуној забрани ангажовања деце у оружаним сукобима и њихове регрутације у оружане снаге (5). Њихов став је био разумљив јер се радило о представницима земаља које су у то време водиле антиколонијалну и народноослободилачку борбу у којој су учествовали широки слојеви становништва, укључујући и децу одређеног узраста. Због тога је и заузет компромисан став да се забрана ангажовања у непријатељствима и регрутовања не примењује на сву децу, већ само на ону млађу од 15 година, с тим да се регрутовање старије деце рестриктивно обавља кроз давање предности оној деци ближеј пунолетству.

Став 2. не утврђује мере које држава чланица треба да предузме да би спречила директно ангажовање деце испод 15 година старости у оружане сукобе које води, већ препушта државама да их оне саме утврде. Тиме је на њих пренета и морална одговорност на овом плану.

Полазећи од уверења да ће државе чланице ипак кршити наведену забрану, односно да се то може очекивати од њих, и да га околност може имати за последицу заробљавање такве деце од стране противника, у трећем ставу члана 77, формулисано је правило по коме се страна која их има у власти обавезује да им обезбеди посебну заштиту, неовисно од тога да ли она имају или немају статус ратних заробљеника. Посебна заштита подразумева да ће ова деца бити предмет посебних обзира и заштићена од сваког облика недоличног напада и да ће јој бити указана помоћ која је потребна, било због старости деце, било из других разлога.

Формално, одредбе из трећег става су контрадикторне одредбама из другог става, јер посредно прихватају могућност кршења поменутих забрана. Међутим, оне су, да поновимо, израз реалистичког приступа редактора Протокола целини овог проблема.

Посебну пажњу заслужују она правила која предвиђају исту заштиту за сву заробљену децу, без обзира на то да ли она имају или не-

(4) Denise Platner, *Protection of children in international humanitarian law*, „International review of the Red Cross”, may—june 1984, p. 148.

(5) *Comentarie des Protocoles additionnels du 8 juin 1977, aux Conventions de Geneve du 12 aout 1949*, Comité international de la Croix-Rouge, p. 925.

мају статус ратних заробљеника. Њихов крајњи циљ је хуман јер не желе да дозволе да се заробљена деца, млађа од 15 година, ставе у неповољнији положај у односу на оне адолесценте који имају статус ратних заробљеника и који самим тим уживају заштиту међународног хуманитарног права посвећеног овој категорији жртава рата (III женевска конвенција од 12. августа 1949).

Овакво решење одражава став редактора Протокола да деци по сваку цену треба сачувати статус цивилних особа, односно небораца, неовисно од тога да ли су она укључена у сукоб или нису. Интенција је да се и заробљеној деци олакша положај и омогући репатријација чим добу у положај заробљеника, уместо да буду спроведена у заробљеништво и изложена поступцима који би оставили тешке трауме на њихову личност (6).

Проблем укључивања деце (често и млађе од 15 година) у оружане сукобе, регрутовања у оружане снаге и обучавања руковању оружјем, разматран је на неколико последњих међународних конференција Црвеног крста (посебно на XXIV одржаној 1981. године у Манили и XXV одржаној 1986. године у Женеви), као и на Другој светској конференцији Црвеног крста и Црвеног полумесеца одржаној 1984. године у Стокхолму. На свим овим скуповима указано је да ова појава поприма забрињавајуће размере и да таква деца, научена да пуцају и мрзе, постају морално и ментално осакаћена за живот, те да таква пракса омета напоре којима је циљ да се деца подстичу на хуманост, пријатељство и разумевање (7). У донетим резолуцијама и усвојеним документима означена су позитивна међународна хуманитарна правила која регулишу ова питања и истакнута обавеза држава и Међународног Црвеног крста и Црвеног полумесеца да врше широку дифузију ових, као и осталих правила међународног хуманитарног права која штите децу у оружаним сукобима. На поменутој конференцији у Стокхолму, представници националних друштава Црвеног крста Данске, Финске, Исланда, Норвешке и Шведске предложили су да се обезбеди посебна кампања за поштовање правила из става 2. члана 77. Протокола I и да се у оквиру војне или паравојне обуке деце, ако се она већ врши противно међународном праву, посвети нарочита пажња упознавању са хуманим принципима који се морају поштовати за време оружаног сукоба.

У погледу обавезе која се државама уговорницама намеће по питању регрутовања деце испод 15 година старости, ситуација је јасна и недвосмислена. Постоји забрана и ту нема дилеме. Међутим, други део одредбе, који предвиђа забрану директног укључивања такве деце у непријатељства, отвара неке дилеме у вези са могућношћу да се таква деца уопште ангажују на одређеним пословима везаним за оружани сукоб. Основна дилема је да ли би деца млађа од 15 година могла бити индиректно ангажована у оружаном сукобу, ако то већ не могу да буду директно. Дилеме су, такође, да ли се може дозволити добровољно учешће ове деце у оружаном сукобу и да ли њихово самоиницијативно укључивање у оружани сукоб без знања војних и других надлежних органа њи-

(6) Милановић Деспот, *Међународно хуманитарно право и дјеца у рату*, „ЈРМП”, бр. 1—2/87, стр. 109.

(7) *Children and War* — working document of the Second world Red Cross and Red Crescent Conference on peace, Aland-Stocholm 2—7 septembre 1984.

кове земље представља повреду става 2. члана 77. Протокола I. Проблем је утолико већи што Протокол не дефинише појам непријатељства, нити прецизира шта сматра под појмом директног учешћа у њима.

Гледано строго формално, индиректно ангажовање деце млађе од 15 година не представља повреду члана 77 (2) јер он такву забрану не предвиђа. То значи да би таква деца могла обављати низ корисних делатности за потребе оружаних снага своје земље. Међутим, следи нова дилема: које су то активности које она могу чинити и које би се у савременим условима ратовања могле назвати индиректним? Да ли су то само оне које не подразумевају непосредно узимање учешћа у борбама, као што су, нпр., збрињавање рањеника, прикупљање муниције, курирска делатност, осматрање и сл.? Да ли у индиректно ангажовање спада и поверавање обавештајних и извиђачких задатака, односно задатака саботаже и диверзије (нпр., паљење непријатељске имовине) и да ли се дете испод 15 година старости, сходно цитираној одредби, може ангажовати, нпр., на пропагандном плану на окупираној територији (рецимо на растурању летака)? Као што видимо, намеће се велики број питања у вези са могућношћу индиректног ангажовања такве деце за време оружаног сукоба. Одговор на њих није нимало једноставан.

Ако под директним ангажовањем подразумевамо само непосредно учешће у борбама које се тренутно воде, онда многе од наведених активности не би биле противне међународном праву, односно ставу 2. из члана 77. Међутим, директно суделовање у непријатељствима, посебно у условима савременог ратовања, не мора да подразумева само непосредну присутност на простору на коме се воде окршаји. Дејства тих окршаја, с обзиром на могућности савременог оружја, простиру се често на веома широком простору, тако да данас практично не може више да се говори о постојању класичног облика фронта и позадине, јер је фронт најчешће цела територија земље која је предмет агресије, или бар њен већи део. Зато под оружаним сукобом, односно непријатељствима, не може да се сматра само стање активне борбе на одређеном простору, него и стање латентне могућности да до такве борбе дође. Из тог разлога, под директним учешћем у оружаном сукобу треба сматрати и многе оне активности које на изглед то нису, односно које су у ранијим условима ратовања могле бити индиректног карактера. Тако се у садашње време извиђачка, обавештајна, курирска и диверзантска делатност могу сматрати директним учествовањем у непријатељствима иако се могу спроводити у време када нема непосредних сучељавања оружјем. Ако су овакви задаци поверени деци млађој од 15 година, онда би то било противно међународном праву. Чак иако би сматрали да ово нису облици директног суделовања у оружаном сукобу, не би било хумано такве задатке поверавати овој деци јер су они исувише опасни по њихов живот, некада исто толико као и директно укључивање у борбу.

Наведени разлози чине оправданим потребу допуне става 2. члана 77. Протокола I одредбом која би експлицитно, или бар у општој форми, утврдила индиректне облике ангажовања деце млађе од 15 година на задацима везаним за оружани сукоб. То би било у функцији највећег интереса детета, што практично значи да би допунском одредбом наведена популација морала бити искључена из сваког облика ангажовања за

потребе оружаних снага своје земље, који би били скопчани са ризиком угрожавања њеног права на живот, телесни интегритет и здравље. У противном, овакав какав је сада, став 2. из члана 77. допушта државама да произвољно тумаче појам индиректног учествовања и да у складу схватања истог става, користе део своје младежи у оружаном сукобу који воде.

У вези са питањем учествовања деце у оружаним сукобима јавља се још једна дилема, а то је да ли се деца испод 15 година живота могу директно ангажовати у непријатељствима у условима крајње нужде. Питање се може поставити и овако: да ли је крајња нужда разлог подобан за суспензију изречене забране таквог ангажовања? Мислимо да је одговор на ово питање једноставан. Ниједна држава, неовисно од тога да ли је или није чланица Протокола I, не би смела да се позива на овај разлог и да њиме правда ангажовање такве младежи у операцијама против непријатеља. То не би било у духу ни члана 77 (2) поменутог инструмента, а ни општих начела човечности и хуманости који се морају у оваквим ситуацијама поштовати. Таква одлука и њено спровођење у пракси били би тежак злочин према детету.

Ситуација је, међутим, другачија ако се дете млађе од 15 година директно укључи у непријатељства из разлога нужне одбране. Такве ситуације могу веома лако да се догоде у пракси. Тако, нпр., дете коме је поверен рањеник на чување дође у ситуацију да оружјем штити свој и рањеников живот јер га је изненада напао противник. Због таквог његовог ангажовања, држава чији је поданик, не може бити одговорна, односно прозвана да крши члан 77 (2), из разлога што до поменутог догађаја није дошло њеном вољом, већ је догађај био наметнут ситуацијом. Нежељење да до такве ситуације дође зато је и ослобађа одговорности. Воља државе је, дакле, онај основни критеријум по коме се утврђује да ли се може говорити о повреди наведеног прописа или не.

У пракси се догађа да се дете или група деце испод 15 година живота добровољно стављају на располагање оружаним снагама своје земље. Ако их оне приме у своје редове, онда се може говорити о кршењу међународног права, јер је меродавна чињеница што су она ангажована, а не што до таквог ангажовања није дошло наредбом државних органа.

За разлику од претходног случаја, евентуално самоиницијативно укључивање деце млађе од 15 година у непријатељства без знања војних власти њихове земље, њихову државу не би могло да чини одговорном за тај акт. Међутим, мишљења смо да ће то важити само онда ако ове власти заиста нису биле у могућности да сазнају за такве појаве и да их спрече. Ако су оне знале за то, али су се пасивно понашале, онда би се могло говорити о кршењу члана 77 (2) Протокола I.

Суштина друге дилеме коју такође желимо да разјаснимо јесте у томе да ли постоји правна сметња да припадници оружаних снага једне стране у сукобу употребе силу против оружане формације друге сукобљене стране, ако њу чине регрутована или мобилисана деца. Одговор на ово питање потражићемо преко меродавних одредаба међународног ратног права.

У овом случају није битна чињеница да су у питању мобилисана или регрутована деца, нити то да ли су она старија или млађа од 15

година, већ околност да су она наоружана и као таква укључена у непријатељства. Управо је тај моменат кључан за решавање овог проблема. Он нас зато упућује да решење тражимо у оним позитивним правилима међународног ратног права којим се регулише положај наоружаних лица у оружаном сукобу, а то су правила о статусу борца. Према тим правилима (8), наоружани малолетници (а још једном да поновимо да нису битне године њиховог живота), били би припадници оружаних снага своје земље, што би их третирали и као борце. Полазећи од правила међународног ратног права да предмет напада може да буде само борац, изузев ако је рањен или је положио оружје, не би постојала никаква правна сметња да се употреби сила против оружане формације коју чине наоружана деца. Међутим, то не значи да супротна страна, под претпоставком да јој је познато да наспрам себе има наоружане малолетнике, треба по сваку цену да атакује на њих. Разлози хуманости налажу да се сукоб прихвати само ако није постојао ниједан начин да се избегне, односно да се предузму све неопходне мере да до њега не дође. Према томе, разлог војне потребе не би требало да буде стриктно поштован у овом случају. Чак иако дође до сукоба, треба тежити да се он што пре оконча уз што мање губитака, нормално са обе стране.

С обзиром на то да је у пракси често веома тешко установити, односно сазнати да ли противничке формације чине регрутована или мобилисана деца и да таква деца могу бити и измешана са пунолотним борцима, било би добро када би се она на одређени начин обележила, с тим да таква обележја буду уочљива и са веће раздаљине. Могло би чак и да се размишља о увођењу јединственог знака који би био универзално прихваћен. Тиме би се учинио још један значајан допринос заштити детета у оружаном сукобу.

Све наведене дилеме уверавају нас у неопходност даљег прогресивног развоја оних женевских хуманитарних правила која третирају питање учествовања деце у оружаном сукобу.

У контексту става 2. члана 77, Протокола I било би занимљиво погледати како је ово питање регулисано нашим прописима.

Законом о војној обавези (9) регулише се питање регрутовања у оружане снаге СФРЈ. По овом закону, регрутна обавеза у мирнодопским условима настаје почетком календарске године у којој држављанин СФРЈ навршава 17 година живота, док се само регрутовање врши у календарској години у којој регрут навршава 18 година. На захтев регрута, регрутовање се може извршити и у календарској години у којој он навршава 17 година. Међутим, у случају непосредне ратне опасности или ратног стања, Председништво СФРЈ може наредити да се регрутују и лица која су навршила 16 година живота и да се на одслужење војног рока упуте и регрути који су навршили 17 година живота. Као што се види, наши прописи не предвиђају могућност регрутације деце испод 15 година старости, а када је у питању популација између 15 и 18 година, предност се даје старијим. На тај начин је испоштована обавеза из става 2. члана 77. Протокола I.

(8) Види члан 43. Протокола I.

(9) „Службени лист СФРЈ”, бр. 64/85.